

NÉMETH BALÁZS

A tanuló régió, mint a regionális fejlesztés eszköze

A tanuló régió funkcionális értelmezése

A tanuló régióval kapcsolatos dinamikus véleményalkotás és a publikációkban megjelenő intenzív diskurzus legfőbb oka az a mélyreható átalakulás, melyben a hagyományos iparokra épülő gazdaság döntően tudásalapú, tanuló gazdasággá és társadalommá formálódik.¹ Természetesen már arról is megoszlanak a vélemények, hogy a gazdasági struktúraváltás folyamatának milyen a természete, ugyanakkor az álláspontok nagy része elfogadja, hogy a gazdasági fejlődés és versenyképesség meghatározó tényezője a tudás termelésének és megosztásának folyamata.

R. Florida, a tanuló régiók egyik jeles elemző szakértője a tanuló régiókról folytatott egyik első vitában a folyamat egyenlőtlenségére mutatott rá. Érzékeltette, hogy egyes városok és régiók fejlődése gyorsabb, radikálisabb, míg mások nem tudnak megfelelni az új gazdasági elvárásoknak és célkitűzéseknek, ugyanakkor nyilvánvaló különbségek jelentkeznek abban, hogy a régiók miképp tudnak alkalmazkodni a megváltozó gazdasági és társadalmi körülményekhez. Definíciója szerint a „*régiók a tudás formálásának és a tanulásnak válnak központjaivá a globális, tudás-intenzív tőkés társadalom és gazdaság keretében, mivel maguk alakulnak tanuló régiókká. A tanuló régiók pedig úgy működnek, hogy azok a tudás, a gondolat gyűjtőhelyei és forrásközpontjaiként megfelelő környezetet nyújtanak a tudás, a gondolat és a tanulás tevékenységének folyamatos fejlődéséhez, fejlesztéséhez.*”²

A szakirodalom azt is tükrözi, hogy a régió karakterének jellemzői, különösképpen gazdasági szerkezete, a társadalmi és politikai kapcsolatok struktúrája, kulturális szerveződése együtt és külön is meghatározzák fejlődése dinamikáját.³

A regionális átalakulás számos politika vonatkozásában jelzi, hogy a döntéshozatal a nemzeti szintről a regionális, vagy a helyi közigazgatás szintjére kerül. A szubszidiaritás elvének alkalmazása is ennek a gyakorlatát jeleníti meg a legtöbb uniós tagországban.⁴

A regionális kormányzás és önkormányzás számos kezdeményezést indít el ezért annak érdekében, hogy hozzájáruljon a gazdasági szerkezetváltás sikeréhez, valamint, hogy újabb gazdasági tevékenységek fejlesztését ösztönözze. Ugyanakkor vannak olyan szakértők is, akik vitatják, hogy érdemes kulcsszerepet szánni a helyi és regionális önkormányzatoknak a tudásalapú gazdaság létrehozásának fejlesztésében.⁵

¹ OECD (1996) *Transition to Learning Economies and Societies*. OECD, Paris.

² Florida, R. (1995) *Towards the learning region*. In.: *Futures* 27(5), 527. old.

³ *Ibid*, 527-536. old.

⁴ Erről részletesen lásd: Pálné Kovács, Ilona (2005) *Önkormányzatok és hatalommegosztás*. In: Gallai, S.-Török, G. (szerk.) (2005) *Politika és politikatudomány*. Aula Kiadó Bp, 325-331. old.

⁵ Cooke, P. – Morgan, K. (1998) *The Associative Region*. Oxford University Press, Oxford.

A tanulás tevékenységét is sokféleképpen lehet kötni a tanuló régió modelljéhez. A tanulás tartalmát eltérően lehet értelmezni. Hagyományosan úgy vélekedünk a tanulásról, hogy az a tudás, az értelmezés és a készségek megszerzésének tevékenysége az egyén által oktatáson keresztül, legyen az formális, vagy informális. Ez a megközelítés persze érinti a tanulási tevékenység egy adott népszerűségben belüli növelésének stratégiai célú növelését is. Ennek példája az iskolai rendszerű oktatás és képzés utáni tanulás tevékenységének kibővítése az egész életen át tartó tanulás céljával.

A tanuló régió összetett szerkezete

A tanuló régió modellje sokkal összetettebb tanulási folyamatot jelenít meg! Florida értelmezésében mindez a szervezeteken belüli és szervezetek közötti tanulásban jelenik meg (a szervezet lehet cég, HRD intézmény, sőt fejlesztési ügynökség).⁶ Ez a felfogás a folyamatos termék- és folyamat-innovációra helyezi a hangsúlyt a versenyképesség kulcsaként, tehát az innovációt a dinamikus információáramlás és hálózatos fejlesztés erősíti, melynek stabil és bizalmi alapjai vannak a szervezetben. Ahhoz viszont, hogy a külső kapcsolatokban és partnerségben rejlő forrásokat jól tudják aknázni, szükség van a szervezetnek tanuló szervezetté formálódni.⁷

A főbb tanuló régiós felfogások között meghatározóvá vált az OECD felfogása, mely a tanuló városok és régiók fejlesztését, mint innovációs rendszerek fejlesztését fogja fel.⁸ Abban a tanulás a nemzeti innovációs rendszer (NIS – National Innovation System) és a regionális innovációs rendszer (RIS – Regional Innovation System) fő komponense.⁹

Egy másik fontos tanuló régiós kezdeményezés Hassnik modellje, amely hasznos áttekintés a tanulórégiók funkcióiról és szerepeiről.¹⁰ Hassnik álláspontja szerint a tanuló régió három szintje, kategóriája különböztethető meg: a tanuló régió lehet térbeli eredménye a makroszintű társadalmi változásoknak, lehet mikro-szintű egyvelege a vállalkozások tanulásának, az innovációnak és a térbeli kapcsolódásoknak, továbbá lehet mezo-szintű elméleti regionális fejlesztési modell. A tanuló régió fejlesztését leíró tanulmányok, programok és adaptációs kísérletek is elsősorban három csoportba oszthatóak: az elméleti-strukturális modellbe, az elméleti szereplő-orientált modellbe és a tevékenység-orientált modellbe. Az egyes modellek határai ugyanakkor nem karakteresek.

Az elméleti-strukturális modellt Florida írásai jelenítik meg elsősorban. Az ezt a modellt értelmező kutatók a tanuló régiót a makroszintű társadalmi változások által formált térbeli átrendeződések hozzák létre és alakítják. Vélekedésük szerint a tanuló régió a tömegtermelés felől a tudásalapú gazdaság felé haladó gazdasági alapú átrendeződés egyik térbeli képződménye, mely a tudás termelésének és a tanulásnak lesz meghatározó kerete. A tanuló régió tehát a tudás és gondolat gyűjtőhelye lehet megfelelő infrastruktúra birtokában. Florida és követői azt is hangsúlyozzák, hogy a globális gazdasági folyamatok a régiókat további fejlődésre ösztönzik, azok maguk

⁶ Florida, R. (1995) Towards the learning region. In.: Futures 27(5)

⁷ Morgan, K. (1997) „The learning region: Institutions-, Innovation-, and Regional Renewal.” In.: Regional Studies (31) 491-503. old.

⁸ CER/OCED (2000) Learning Cities and Regions: Intermediate Report. OECD, Paris.

⁹ Braczyk, H.J. et al.(szerk.) (1998) Regional Innovation Systems. UCL Press, London.

¹⁰ Hassnik, R. (1999) What does the learning region mean for economic geography? In.: The Korean Journal of Regional Science 6., 93-116. old.

válhatnak az innováció, a gazdasági fejlődés, ezáltal pedig a globális gazdasági átalakulás motorjává. A modell képviselői azonos fejlődési motívumokat vélnek felfedezni a régiók új generációinak és az új gazdasági vállalkozások szerkezetének jellemző vonásai között. Meglátásuk szerint a tanuló régióknak is olyan vezetési és irányítási struktúrát szükséges kialakítaniuk, mint a tudás-intenzív vállalkozásoknak, melyben kölcsönösségen alapuló viszonyok, a hálózatos szerveződés, a decentralizált döntéshozatal, a rugalmasság, a fogyasztó centrikus felfogások a jellemzőek.¹¹

Az elméleti, szereplő-orientált modell annak a tanuláshoz feltételeit jeleníti meg, amely a kapcsolatok fejlesztésének, az információcserének és az intézményes fejlődésnek a tanulását jelenti. Ebben az értelemben a tanuló régió olyan tér, melyben az egyes szereplők érintkezése és tanulása a helyi és regionális szerepekhez kötődik. Az ilyen tanuló régiók jellemzője a közös, kollektív tanulási folyamatok jelenléte és közös tudás kimunkálása, mely a hely társadalmi, kulturális és térbeli beágyazódásában nyer értelmet.¹² Fontos utalnunk arra, hogy a tanuló régiók ezen modelljében a közös tudás fejlesztését nemcsak az innovációs igény, de a közös gazdasági zárvány (lock-in tendenciák), azaz a fejlődés kitörési pontjainak nehézkes azonosítási és megvalósítási kényszerei is erősíthetik.¹³

A tevékenység-orientált modell számos európai regionális fejlesztési példát jelenít meg a német Ruhr-vidéki szerkezetátalakítástól a hasonló walesi gazdasági szerkezetváltásig¹⁴, melyben hasonló elem a korábbi nehézipari koncentráció, a monolit és homogén ipari keretrendszer felszámolásához kapcsolódó tanulás folyamat és modellalkotás. A tevékenység-orientált modell az innováció, a fejlesztési és tanulási kapacitás hiányával küszködő térségek támogatását igyekszik az 1990-es évektől összekapcsolni a tanuló régió modelljének alkalmazásával, ezért nem véletlen, hogy az Európai Unió szociális alapjából támogatják majd a tanuló régiók létrehozásának, majd pedig a Lisszaboni-folyamatban annak az egész életen át tartó tanulással való összekapcsolásával az elmaradott, hátrányos térségek fejlesztését, a humán erőforrások hatékony kihasználásával. Érdekes példa a tevékenység-orientált modellben a svéd-dán Öresund környéki régió, mely a két ország között egyben tanuló régióvá is vált. Ez abban nyert értelmet, hogy megjelentek és intenzívvé váltak az egyetemek, a K+F intézmények, a közös munkaerőpiaci egységek együttműködései.¹⁵ Erdemes itt arra is rámutatni, hogy jelentős számú kutató, sőt politikus a tanuló régióra mint a regionális politika új időszakának képviselőjére is tekint¹⁶, mely az infrastruktúra fejlesztése helyett az „info-struktúra” fejlesztését ösztönzi és képviseli.¹⁷ A tevékenység-orientált modell természetesen magáénak tekinti az integratív problémamegoldásnak a szakpolitikák és a helyi közigazgatásban történő alkalmazását, a

¹¹Florida, R. (1995) Towards the learning region. In.: Futures 27(5), 528–534 old.

¹²Keeble, D. – Wilkinson, F. (1999) Collective learning and knowledge development in the evolution of regional clusters of high technology SME sin Europe. In: Regional Studies. 33., 259-303. old.

¹³Grabher, G. (1993) The embedded firm. On the socio-economics of industrial networks. Routledge, London.

¹⁴Morgan, K. (1997) „The learning region: Institutions-, Innovation-, and Regional Renewal.” In.: Regional Studies (31) 491-503. old.

¹⁵Maskell, P. – Törnqvist, G. (1999) Building a Cross-border Learning Region, Emergence of the North European Öresund Region. Copenhagen Business School Press, Copenhagen.

¹⁶Stahl, T. (1994) En route to the learning region. In: Lernende Region. Eurotechnet, Brussels.

¹⁷Morgan, K. (1997) „The learning region: Institutions-, Innovation-, and Regional Renewal.” In.: Regional Studies (31) 491-503. old.

folyamatos tanulási tevékenység ösztönzését, a személyközi kapcsolatok fejlesztését, a felfelé irányuló érdekképviselet fejlesztését egyaránt.

A tanuló régió modelljei rámutatnak a helyi és a regionális politika formálásának, módszereinek kérdéseire is, mivel a tanuló régió fejlesztését meghatározza a politikusok attitűdje, viszonyulásai, azaz elkötelezettsége a regionális fejlesztés ügye, az innovatív miliő megteremtése és fenntartása iránt. A tanuló régió tevékenység-orientált modellje mutat rá határozottan az innováció kultúrájának felvállalásának szükségességére. A tanuló régió modelljének alkalmazása tehát ennek a miliőnek a fejlesztését szolgálja, ehhez pedig szükség van támogató hálózatok, továbbá új tanulási, oktatási és képzési koncepciók és stratégiák és intézményi keretek fejlesztésére. Ezért nem meglepő, hogy a tanuló régió koncepciójában egyszerre fér el a politikai, a társadalmi és a gazdasági-vállalkozási hálózatosodás fejlődése. Jó példa erre a baden-württembergi regionális fejlesztés, mely még a helyi társadalom szereplőinek elvárásait is meghaladta.¹⁸ Ezek a régiók, mint ipari körzetek is felfoghatók, ezért nem meglepő, hogy a tanuló régiókat, mint az ipari térségek, körzetek utódait is értelmezik. A tevékenység-orientált modell egyik módszertanilag is meghatározó példája a svéd „Tanuló Régiók – Learning Regions” projekt.

A tanuló régió szerepe a gazdaság fejlesztésében

Van abban némi ironia, hogy miközben az információs és kommunikációs technológiák korában a termelő vállalkozásoknak meg kell felelniük a globális kihívásoknak, ugyanakkor a regionális és helyi igényeket is figyelembe kell venniük, különös tekintettel a vállalati kultúra társadalmi gazdasági és társadalmi beágyazódására és piaci szerepére.¹⁹ Ez a tényező azért is erősödik fel, mivel olyan erőforrások válnak meghatározóvá a vállalati, vállalkozási tevékenység sikerességében, mint a know-how, a készségek, a végzettség. A globális gazdasági tevékenység érvényesülése nem más, mint a területi alapú termelési rendszerek meghonosítása és ezek versengése új, nyitott környezetben. A versengést pedig nemcsak és elsősorban a termék előállításának költségei, hanem a folyamatos innováció jelenléte is megszabja. A régiók pedig csak úgy tudnak lépést tartani az elsődlegesen gazdasági kihívásokkal, amennyiben a tudás és ismeret folyamatos előállításának, létrehozásának, valamint a tanulás folyamatos tevékenységének biztosításával tanuló régiókká szerveződnek.

A német régiókkal kapcsolatosan Walther fogalmazta meg igazán szemléletesen, hogy az oktatásban és képzésben érintett helyi és regionális intézmények és szervezetek az ipari változásokhoz úgy tudnak igazán hatékonyan alkalmazkodni, hogy hálózatos partnerséget alakítanak ki. A tanuló régió modelljének alkalmazása ebben az esetben nem pusztán azt jelenti, hogy a legfontosabb szakértőket egy adott helyen összegyűjtik és tudásukat alkalmazzák, hanem a hálózatos partnerség fejlesztésével mindenkit együttműködésre késztesznek, aki a helyi képzési komoly aktivitást és minőségi tevékenységet képes felmutatni.²⁰

¹⁸ Herrigel, G.B. (1993) Power and redefinon of industrial districts. The case of Baden-Württemberg. In: Grabher, G. (1993) The embedded firm. On the socio-economics of industrial networks. Routledge, London.

¹⁹ Wolfe, D.A. (1997) The Emergence of the Region State. Papier préparé pour le Bell Canada Papers 5., The Nation State in a Global Information Era. In: Policy Challenges, John Deutsch Institute for the Study of Economic Policy. Queen's University Kingston, Ontario.

²⁰ Walther, R. (1998) European Experience with Local Training Partnerships for Global Competition. Internet Document.

Az elsődleges cél a kis- és középvállalkozások foglalkoztatási és innovációs potenciáljának felhasználása, a hatás pedig a vállalkozások és a képző szervezetek, intézmények, a civil szervezetek, továbbá az önkormányzatok közötti partnerség fejlesztése a készségfejlesztés, a végzettségek számának növelése céljával, hogy új munkahelyek jöhessenek létre.

Ugyanakkor a tanuló régiók alapvető célkitűzése, hogy hozzájáruljon a helyi gazdasági struktúraváltás hatékony megvalósításához, különös tekintettel a gazdaság valós igényei szerinti oktatási és képzési kínálat és tartalom korszerűsítésére a hálózatos forma felhasználásával.

A tanuló régió tehát a partnerségen alapuló korszerű helyi és regionális oktatási és képzési politika megvalósulását példázza. Nem árt azonban tisztázni, hogy a tanuló régió modelljének alkalmazása nem egyszerűen azt jelenti, hogy az oktatási és képzési, továbbá innovációs politikák felelősségét áthelyezzük regionális szintre, hogy tanuló régiókról beszélhessünk.

Éppen a lényegét tekintve fontos leszögezni, hogy gazdasági értelmezésben a tanuló régió a tanulási tevékenység lehetőségeinek és tartalmi, módszertani fejlesztésével járul hozzá ahhoz, hogy a régió meg tudjon felelni a globális kihívásoknak. Az ipari övezetek, térségek átalakításának problémáját már érintettük.

Célunk az, hogy meghatározzuk azokat a folyamatokat, melyek egy régiót valóban tanuló régióvá formálnak. Ezért szükség van arra is, hogy a tanulás koncepcióját s dinamikus értelmezésbe vigyük. Amennyiben elfogadjuk, hogy a tanulás egy olyan folyamat, melynek során tudást szerzünk meg és a meglévő tudásunkat formáljuk annak érdekében, hogy alkalmazkodni tudjunk a környezet állandó változásához, úgy érdemes meghatározni, hogy ennek értelmében a tanuló régió egy dinamikusan átalakuló és fejlődő régió. Attól dinamikus, hogy minden egyes szereplője, legyen az egyén, cég, szervezet, intézmény, vagy hálózat, környezetével folyamatos közvetlen, vagy közvetett interakcióban van. Viszont attól fejlődik, alakul, hogy minden szereplője gyakorlója, fejlesztője a tér karakteres jegyeinek.

A tanuló régiót jellemzi három különleges folyamat: az innovációs térség, a cégek, vállalkozások területi szerveződésének és partnerségének korszerűsödése, végül az összetett tanulási folyamatok.

A tanuló régió, mint területi innováció

Ahogy azt az előző gondolatok már egyértelműen tükrözték, a tanuló régió elsősorban a tanuló gazdaság paradigmájának részeként fogalmazódott meg, mely a gazdaságot a kommunikáció és a piaci változások sokaságának folyamatának tekinti. Ezért a tanuló régióknak olyan rendszerré kell formálódniuk, mely maga sem statikus, hanem a tudás termelésének, az innováció és az alkalmazkodóképesség fejlesztésének szándékával a tanulás lehetőségeinek bővítését és annak minőségi javulását tűzi ki célul.

A területi innováció kutatói számára a tanuló régió kerete is az innováció térbeli formáját jelenti, mely a termelési rendszerekhez kötődik. Az innovációt magát olyan megtérülő változásként fogják fel, legyen az technológiai, szervezeti, vagy intézményi átalakulás. A területi rendszerek versengése és a globalizáció hatása kapcsán elfogadottá vált, hogy az innovációt, mint állandó szükségletet vegyük figyelembe, mely a szereplők együttműködésének aktív és hatékony megnyilvánulási formáit igényli. Gazdaságelméleti szempontból a területi értelmezés újbóli felbukkanása a termelő vállalatok területi kooperációs tevékenységének és innovációs gyakorlatának felértékelődésével magyarázható.

Az innováció hatékonyságát a területi partnerség csak fokozhatja, a tanuló régió modelljében a területi dimenzió pedig a tanulás és változás fogalmait alkalmazza, hozzájárulva a gazdasági eredményességhez. Ezért nem árt hangsúlyoznunk a partnerség önkéntességében, az együttműködési szándékban, valamint a projektek közös megvalósításában rejlő értékeket.²¹

Mindez megmagyarázza, hogy, a tanuló régiót miért kell úgy megszervezni, hogy az megfelelő módon biztosítsa az oktatás és képzés fejlesztésével a kooperációt az iskolai és iskolarendszeren kívüli oktatás és képzés intézményei vállalkozások, a kutatási és fejlesztési intézmények, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a gazdasági és kereskedelmi kamarák és a munkaügyi szervezet között. Meghatározó szerepe van a tanuló régiót szervező intézmények és szervezetek szabályrendszerének, szokásainak, melyből ráruháznak egy bizonyos részt a megszervezendő hálózatos rendszerre annak érdekében hogy, hatékony, azaz minőségi és hozzáférhető oktatás, képzés és innovációs fejlesztés érvényesüljön az adott régióban.

Végül a tanuló régió fejlesztése sem rövid idő alatt valósul meg. Annak a szervező intézmények és szervezetek közötti bizalomra lehet csak épülnie.

A tanuló régió mint a vállalati térszerveződés

A területi-alapú termelő rendszerek jellemző módon igen fontosnak tartják az innovációt és a tanulást. Valóban, a globalizációs folyamatok és a hagyományos nemzetállami gazdasági befolyás viszonylagossá válásának hatására a nagyvállalatok olyan területi rendszereket alakítottak ki maguk számára, melyekkel a gazdasági környezet bizonytalan tényezőinek negatív hatásait minimalizálni tudják. Tudjuk vitatható, hogy a lokális és regionális kapcsolatokban mégis inkább a kooperáció erősítése, mint a versengést előtérbe helyezése a javasolt. Mégis, ahhoz hogy a globális versengésben a vállalati előnyök érzékelhetőek legyenek, folyamatos fejlesztés, ahhoz kapcsolódóan helyi, hazai együttműködés szükséges. A vállalati magatartásban a túlzott hazai, helyi versengés és rivalizálás visszahathat a fogyasztók által képviselt megítélésre, rontja azt.²²

A vállalaton belüli együttműködés megerősödik és abban kiegészülnek a nagyvállalati, globálisan integrált termelési struktúrák, továbbá a kis- és középvállalkozások területi termelő rendszerei. Az első esetben a koordináció és a kooperáció explicit módon érvényesül és a szervezeti struktúrától függ. A második esetben mind a koordináció, mind a kooperáció implicit módon van jelen, az pedig a helyi kapcsolatok minőségétől függ.²³ Ez azt jelenti számunkra, hogy elsősorban a kis- és középvállalkozások számára elengedhetetlen a kooperációs hálózatokban való jelenlét akár direkt, vagy indirekt, képviselő jelenléttel. Ugyanakkor a nagyvállalatok számára is egyre inkább fontossá válik a térségi szintű kapcsolatok és a partnerség fejlesztése, ezért megjelenik a nagyvállalati jelenlét számos helyi és regionális területi rendszerben és gazdaságfejlesztési hálózatban a rugalmasság növelésének és új piaci lehetőségek feltárásának igényével. Megjelenik a szervezeti struktúrában is a területi hatá-

²¹ Schmitz, H. (1997) *Collective Efficiency and Increasing Returns*. Working Paper No. 50. Institute of Development Studies, University of Essex.

²² Lazonick, W. (1993) *Industry Cluster versus Global Webs*. Organising Capabilities in the American Economy, American Economy: Environment and Planning D, Society and Space. 263-280. old.

²³ Maillat, D. – Crevoisier, O. – Lecoq, B. (1994) *Innovation Networks and Territorial Dynamics. A Tentative Typology*. In: Johansson, B. – Karlsson, C. – Westin, L. (szerk.) *Patterns of Network Economy*. Springer Verlag, Berlin.

sok, befolyás érvényesítésének igénye abban, hogy számos vállalat a laposabb, horizontális szervezeti rendszer felé, melyben az információ is mindenkihez eljut, a tanuló gazdaság modellje figyelembe vételével.²⁴ Ezt erősíti az a felfogás miszerint a nagyvállalatokat is be kell vonni a területi rendszer fejlesztésébe, melyhez saját működésük dinamikájával járulnak hozzá. Pratt is e modell mellett érvel, mivel felfogásában a tanuló régió a technológiai támogatásban stratégiaileg érdekelt intézmények, valamint a tanulási és gazdasági fejlesztés ötvöződései, mely a vállalat helyi identitását is megerősíti, növeli a korporatív szerepek betöltésének szándékát.²⁵

A tanuló régió mint a tanulás térsége

A tanuló régiók folyamatosan változnak, megújulnak, köszönhetően a tanulási folyamat aktív hatásának. Négy jól elkülöníthető tanulási folyamat jelenik meg: interaktív tanulás, szervezeti tanulás, intézményes tanulás, valamint a tanuló tanulás.

Az interaktív tanulás

Az interaktív tanulás lényege a téma szempontjából abban rejlik, hogy a tanulás e formájában a tanuló régió szereplői a termelési folyamaton keresztül, illetőleg az innovációs tevékenységükkel vesznek részt. Az interaktív tanulás tehát ahhoz szükséges, hogy gazdasági értelmezésben a szereplők közötti együttműködés és kapcsolat a szükséges tudás alkalmazásával érvényesül és működik.

A tanuló gazdaságra jellemző, hogy abban a szereplő közötti kölcsönhatások szabályként érvényesülnek, tehát a tanuló gazdaság keretei között a tanulási képességet fejlesztő, azt kibontó szervezeti formák érvényesülnek, különös tekintettel a szervezetek közötti együttműködésre, a horizontális kommunikációs formákra, valamint a szervezeten belül az egyes osztályok, részlegek személyi állománya közötti mozgásokra. Ahhoz, hogy a jelzett folyamatok hatékonysága ne csökkenjen az interakciók különböző formáit a szereplőknek meg kell ismerni ahhoz, hogy az interakciókban eredményesen vegyenek részt.²⁶

Bár a tanuló régiókban felbukkan a vertikális interakció is, a kutató többsége elsősorban a horizontális kapcsolatokat vizsgálja, azokat helyezi előtérbe. A terület-alapú hálózatok két típusa hasonló interakció eredményeként jön létre. A kereskedelmi hálózatokat a piaci javak és szolgáltatások kereskedelme készletformálódásra, a tudás hálózatait ellenben az információ és tudás áramoltatása és a jó időben a megfelelő helyre történő eljuttatása mozgatja, tekintet nélkül a javak termelésére és mozgatására.²⁷ Amíg a kereskedelmi hálózatok a termelési folyamatokhoz kötöttek, addig a tudásra épülő hálózatoknak nagyobb mozgásterük van és a termelési folyamatokra ható innovációt, információáramlást és információgyűjtést befolyásolják.

A tudás hálózatai jelentős szerepet játszanak az innovációs hálózatok létrehozásában és megfelelő működésében, melyek maguk is a tanuló régió szereplőinek aktív részvételétől függenek. Valójában az innováció és interaktív tanulási folyamat ered-

²⁴ Lundvall, B.A. – Johnson, B. (1994) *The Learning Economy*. In: Journal of Industry Studies. Vol I, No. 2, 23-42. old.

²⁵ Pratt, A. (1997) *The Emerging Shape and Form of Innovation Networks and Institutions*. In: Simmie, J. (szerk) *Innovation, Networks and Learning Regions?* Jessica Kingsley, London. 124-136. old.

²⁶ Lundvall, B.A. – Johnson, B. (1994) *The Learning Economy*. In: Journal of Industry Studies. Vol I, No. 2, 26. old.

²⁷ Gelsing, I. (1992) *Innovation and the Development of Industrial Networks*. In: Lundvall, B. (szerk.) *National Systems of Innovation*. Pinter Publisher, London. 116- 128. old.

ménye a vállalkozások, cégek, valamint a tudás és tudományok infrastruktúrái, továbbá a termelő szervezet különböző egységei között.

A térségi hálózatok szerepe különböző lehet az innováció természetétől függően. Ellenben nem meglepő Lorenzen álláspontja, aki szerint „a vertikális felhasználó-termelő kapcsolatok az információcsere figyelembe vételével is hozzájárul a termék innovációjához... a horizontális viszonyokat úgy kell értelmezni, mint az innováció folyamatát támogató tényezőket, melyek hozzájárulnak a technológiai fejlődéshez, és az innováció indirekt elterjesztéséhez a piac bővítésén keresztül.”²⁸

Megállapíthatjuk, hogy az interaktív tanulási folyamat során a tudás bővül, fejlődik és kicserélődik.

Ugyanakkor érdemes utalnunk arra, hogy a tudás minél inkább alkalmazható a térségi termelési rendszerben, az annál fontosabbá válik a vonatkozó rendszer számára, miközben ezáltal annak további, „külső” alkalmazhatóságának valószínűsége csökken.

Intézményes tanulás

A tanuló gazdaság működéséhez hasonlóan, a tanuló régió formálódását jelentősen befolyásolják a formális intézmények (például a kormányzati szervezetek, a fejlesztési ügynökségek, a jog) és az informális keretek (például az értékek, irányítási normák, szokások, bizalom) egyaránt. Azok együtt járulnak hozzá a tanuló régió szereplői viselkedésének bizonyos mértékű valószínűsíthetőségéhez, továbbá a bizonytalansági tényezők kiküszöböléséhez.

Az intézmények a tanuláshoz úgy járulnak hozzá, hogy csökkentik a bizonytalanságot, a tudás felhasználást koordinálják, hozzájárulnak a konfliktuskezeléshez, ezzel is biztosítva a szükséges stabilitást a változások során.²⁹ Az intézmények ettől függetlenül gyakran tehetetlenségi tényezők, valójában tehát az innováció sikerének esélyét csökkenthetik. Ezért van szükség az intézményi rendszer megújítására, hogy alkalmazkodni tudjanak a környezeti elvárásokhoz és kihívásokhoz. Ezért a regionális fejlődés és fejlesztés kulcsa az, hogy a regionális szereplők az intézményes tanulás részeként magukat az intézményeket készítetik megújulásra. A tanuló önkormányzatok és tanuló régiók kereteiben éppen ez az a tényező, mely alátámasztja az intézményi tanulással elérni a korszerűsödést, megalapozni és végrehajtani azt.

Az intézményi tanulás egyben azt is jelenti, hogy az intézmény képes formálódni és képes erős hatást gyakorolni a technológiai változásokra. Ugyanakkor a technológiai változások maguk gerjeszthetnek feszültséget az intézmény és technológia, eljárási folyamat között. Még a nemzetgazdaságok tekintetében is meghatározó, hogy intézményes kereteiket mennyiben képesek becsatornázni az intézményes tanulás tevékenységébe, hogy a nemzetközi versenyképesség tekintetében állják a kihívásokat.

Miközben az intézményes tanulás nemzeti szinten fontos, az még inkább meghatározó regionális szinten. Mivel regionális szinten a formális intézmények száma csekély, elengedhetetlen azok dinamikus változása, fejlődése.

²⁸ Johnson, B. (1992) *Towards a New Approach to National Systems of Innovation*. In: Lundvall, B. (szerk.) *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London. 23-44. old.

²⁹ Ibid, 26. old.

Szervezeti tanulás

A szervezeti tanulást úgy jellemezhetnénk, hogy az nem más, mint a szervezet kapacitása arra vonatkozóan, hogy megismerje, hogy miképp csinálja jobban azt amivel foglalkozik, és amit elsajátít azt nem egyénileg, hanem szervezetenként birtokolja. A szervezeti tanulást a kollektív tevékenység végzéséhez szükséges tudás elsajátítása jelenti.³⁰ Hozzájárul ahhoz is, hogy a szervezet szereplői hatékonyabban koordinálják tevékenységüket. Ugyanakkor a szervezeti tanulás bizonyos értelemben egy olyan folyamat, melyben a szervezet új tagjai azonosulhatnak a rájuk ruházott szereppel, hogy azt később a szervezeti koordinációban visszajelezzék számukra.

A tanulás ezen formája és folyamata elválaszthatatlan a tanuló régió működésétől. Ez a tanulási folyamat a változásban működő tanuló szervezetek alapvető tényezője. A változás ezen képessége a szervezetek horizontális kooperációjának fejlesztésből következik, mely hozzájárul az egész rendszer tanulási kapacitásának megújításához is. Egy régió tehát nem válhat tanuló régióvá, amennyiben alkotó résztvevői, szereplői maguk nem tanulnak.

A szervezeti tanulás nem csak azt befolyásolja, hogy mi történik a szervezetben, de meghatározza a szervezetközi viszonyokat, kapcsolatokat is. A térbeli termelő rendszereknek ezért oda kell figyelniük arra is, hogy a kooperáció és a versengés tevékenységét hatékonyan ellensúlyozzák. Ezért a termelő szervezet adaptivitását is fejleszteni szükséges a termelés, a piacok változásának figyelembe vételével. A szervezeti tanulás tehát erősíti a termelő rendszerek koherenciájának és változási képességének fenntartását.

A tanulva tanulás

A tanulva tanulás folyamata a tanulási készségek fejlesztését jelenti. Valóban, minél többet tanul valaki, annál inkább fejlődik az alkalmazkodó képesség és a tanulás eredményes lesz. Minél eredményesebb a tanulás, az annál inkább ösztönöz másokat is tanulásra. A tanulva tanulás olyan, mint a rendszer motorja. A tanulás másokat is tanulásra ösztönöz, ennek felerősödése eredményt produkál, mindez pedig a gazdaság szervezetében is azonos. Számos kutató a tanulást és az intézményi fejlesztést összekapcsolva tanulási kultúráról szól, melynek a folyamatos, majd az egész életen át tartó tanulási tevékenység az eredménye.³¹

Mindez rendkívül fontos a tanuló régiók számára, mivel hozzájárul a tanulás eredményességéhez, nemcsak gazdasági, de társadalmi szerepek vállalásához is.

A tanuló régió és a regionális fejlesztés politikája

A tanuló régió koncepciója a regionális politika szempontjából rendkívül termékeny témakör, mivel az magába foglalja a regionális fejlesztés szempontjából elengedhetetlen tudás és kompetencia fejlesztést. Amennyiben ez igaz, úgy abban semmi újat nem fedezhetünk fel, hogy az oktatási és képzési politika a sikeres régió-fejlesztés egyik kulcsa. A tanuló régió koncepciója csak annyira félrevezető, amennyiben azonosulunk azzal, hogy a régió tanul. Természetesen nem maga a régió, hanem annak alkotó szereplői, résztvevői tanulnak, akik a tudás átadásának motorjai, és akik döntéseket hoznak a régió fejlődése érdekében. A tanuló régió témáját ugyan-

³⁰ Scott, D. N. – Cook, Dvora Yanow (1996) *Culture Organisational Learning*. In: Cohen, M.D. – Sproull, E.S. (szerk.) *Organisational Learning*. 430-459. old.

³¹ Gregersen, B. – Johnsen, B. (1997) *Learning Economies, Innovation Systems and European Integration*. In: *Regional Studies*. Vol 31.5. 479-490. old.

akkor nem lehet izoláltan értelmezni, elválasztani a térségi termelő rendszerektől, melyek karakteres szereplői a régióknak. Jellemző módon a régió termelő rendszereinek autonómnak is kell maradniuk, legalábbis azzá kell válniuk. Ezért hangsúlyozzuk, hogy a tanuló régió számunkra olyan régió, melyben a szereplők felhasználják a tanulási tevékenységből származó eredményeket egy innovatív és dinamikus környezet formálására. A tanulási koncepció segít az irányok felvázolásában, de jelzi a nehézségeket is.

A helyi önkormányzatok vonatkozásában fontos utalni arra, hogy a regionális fejlesztési politika megvalósításában a tanuló régió koncepciója hozzájárul a fejlesztési célkitűzések tervezéséhez, elemzéséhez és a célkitűzések megvalósításához is. A politikusok szerepe témánk szempontjából abban körvonalazható, hogy a tanulási folyamatok révén a regionális tér szereplőit kölcsönös együttműködésre késztessek és ösztönözzék az intézményi korszerűsítést és a tudáskészlet bővítését.

A tanuló régió modellje egészen új gondolat, van akit meghihet, van aki elutasítja azt. Hiányzik, várat magára az eddig létrehozott tanuló régiók empirikus, összehasonlító vizsgálata, ugyanakkor azt se feledjük, hogy a régió történeti fejlődésében jelentkező eltérések, adottságbeli különbségek és a politikai, közigazgatási egységek eltérő karaktere, tartalma mind hozzájárul ahhoz, hogy kellő alapossággal és a lokális és regionális érdekek, tényezők figyelembe vétele mellett vizsgáljuk meg alkalmazhatóságát.

Az Európai Unió tanuló régiók fejlesztését ösztönző lépései

Az egész életen át tartó tanulás koncepciójához kapcsolódó térségi szemlélet megerősödése rendkívül figyelemreméltó, mely tanuló régiókhoz, tanuló városok modelljeihez kapcsolódik regionalitás és lokalitás felértékelődése okán, de a valóságban kibontakoztatja a tanulás közelebb vitelét a tanulókhöz, a tanuló egyének otthonaihoz.

Ugyan a tanuló régiók fejlesztésének ügye a az 1996-os évben kezdődött, mivel az adott évet az Európai Bizottság az egész életen át tartó tanulás európai éveként jelölte meg.

Az Európai Bizottság 2002. július 20-án adta ki felhívását az ún. „az egész életen át tartó tanulás régiója” modelljének fejlesztése (R3L modell) érdekében, hivatkozva a már említett Barcelonában elfogadott Európai Tanácsi határozatra, mely prioritásként jelölte meg az egész életen át tartó tanulás lokális és regionális támogatását, fejlesztését.

A kezdeményezésbe fontosnak tartották bevonni az iskolarendszer magas szintű és színvonalú oktatási és kutatási bázisait, azaz az egyetemeket, és nem mulasztották el kihangsúlyozni a már két esztendővel korábban ösztökélt formális, nem-formális és informális tanulási terek közötti kooperációt, és az általuk bevont döntéshozatali tényezők (pl. civil szervezetek, egyházak – felekezetek, kamarák, önkormányzatok, politikai pártok, stb.) aktív munkájának szerepét.³²

A tanuló régiók, másképpen értelmezve a tanulás régióinak hálózatát is megszervezték, melybe bekapcsolódtak az európai egyetemek is (pl. az EUCEN, az Európai Egyetemek További Oktatási – Képzési Hálózatának tagegyetemei szép számmal), nemcsak mint szervezői egy-egy tanuló régióknak, de a térben szerveződő tanulási modellek kutatóiként is. A felnőttoktatással és további oktatással, képzéssel

³² European Commission (2002) *European Networks to promote the local and regional dimensions of Lifelong Learning. The R3L initiative*. Call for Proposal. (EAC/41/02) – (2002/C 174/06) EC, Brussels.

foglalkozó, abban tapasztalatokat szerző egyetemek saját szakmai hálózataikban is kutatásuk célkeresztjébe állították a témát.³³

Megemlítjük, hogy a német tanuló régiók hálózata igen figyelemre méltó fejlődési dinamizmust mutat, mely az egész életen át tartó tanulás magyar stratégiájának megvalósítását meghatározó kooperációs modellek szerkezetére hatással van. A német szövetségi politika igen fontos szerepet tulajdonít annak, hogy a tanuló régiók modelljének alkalmazásával nem más valósul meg, mint egy megújuló regionális, térségi erőforrás-hálózat, melyben az egyes iskolarendszerű, iskolán kívüli oktatási és képzési formák együttműködnek a munka világával, a kultúra intézményeivel, a felsőoktatással, a gazdasági kamarákkal, a munkaügyi rendszerrel, valamint az önkormányzatokkal az egész életen át tartó tanulás stratégiájának megvalósításában.

A nemzeti tanulási stratégiát a Német Szövetségi Köztársaság kormánya 2004. november 9-re elkészítette, melynek érvényesítésében a tanuló régiókat mint eszközt alkalmazza.³⁴ Ez a térségi szemlélet nem idegen a magyar *tudásközpont* fogalomtól, mégis jól érzékelteti, hogy a mai napig nem állt elő hazánk a tanuló régió keretében újraserkesztett komplex térségi tanulás-hálózati fejlesztéssel. Ebben lehet előremutató a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési Kar Regionális Lifelong Learning Kutatóközpontja által kezdeményezett Pécsi Tanuló Régió modell, mely 2006 tavaszától igyekszik a pécsi és a Pécs környéki oktatási és képzési formákat együttműködésre késztetni és ennek részeként a képzési tanácsadást, a pályaválasztást, a pályaaorientációt segíteni.

A tanuló régiók, másképpen értelmezve a tanulás régióinak hálózatát is megszervezték, melybe bekapcsolódtak az európai egyetemek is (pl. az EUCEN, az Európai Egyetemek További Oktatási – Képzési Hálózatának tagegyetemei szép számmal), nemcsak mint szervezői egy-egy tanuló régióinak, de a térben szerveződő tanulási modellek kutatóiként is. A felnőttoktatással és további oktatással, képzéssel foglalkozó, abban tapasztalatokat szerző egyetemek saját szakmai hálózataikban is kutatásuk célkeresztjébe állították a témát tanulás-hálózati fejlesztéssel.

A tanuló régió mint EU-s kezdeményezés célja:

„A tanuló régió (Learning Region, Lernende Regionen) létrehozását az indokolja, hogy régiós elosztású a gazdaságfejlesztésre szánt forrás, régiós elosztású a munkahelyek teremtésére szánt forrás, így a mindkettőt megalapozó tanulás-szervezésnek is első ütemben régiós alapokon kell újraserveződnie.” – Angélique Verli EU-s szakértő, az Oktatás és Kultúra Főigazgatóság munkatársa.

A folyamat mindazonáltal spontán (ti. nincs kötelező érvényű uniós szabályozás), a következő jellemzőkkel:

- Az egyes tanuló régiók nem fednek le régiókat, hanem kistérségekről/körzetekről beszélhetünk, illetve az önálló regionális szerepkörrel bíró nagyvárosok saját, városi, városkörnyéki régiókat hoznak létre (pl. Aachen, Trier, Mainz-Bingen). A metropoliszokban több regionális szerveződés is megfigyelhető (pl. Hamburgban és környékén három).

³³ Lásd az európai egyetemeknek a lifelong learning támakörét kutató munkáját a Socrates – EULLEARN projektben! www.eullearn.net

³⁴ Bundesministerium für Bildung und Forschung (2004) *Der Aufbau der Lernenden Regionen*. BMBF-European Union's Social Fund.

- A tanuló régiók vezetése egészen eltérő, találunk egyetemi vezetésűt (Mainz-Bingen), kamarai vezetésűt, non-profit szervezet által vezetett, sőt, gazdasági társaság által vezetett is.
- Az egyes tanuló régiók mérete egészen különböző a bevont földrajzi térség nagysága, valamint a szerveződés valódi ereje szerint. Vannak tízegynéhány tagot számláló tanuló régiók is, míg a másik oldalon a Németországban a legnagyobb a Bodeni-tavi régió, több, mint 300 taggal.

A tanuló régió működési aspektusai (a 2003-ban, a témában kiírt, tanuló régiók európai hálózatára vonatkozó európai uniós pályázat alapján):

- Stratégiák kialakítása az egész életen át tartó tanulás regionális hálózatainak fejlesztésére.
- Egész életen át tartó tanulás és az aktív állampolgárság a régióban.
- Egész életen át tartó tanulás és a gazdasági növekedés elősegítése a régióban.
- Egész életen át tartó tanulás a szociálisan befogadó régióért.
- A multikulturális régió elősegítése az egész életen át tartó tanulás révén.
- Információs és kommunikációs technológiák alkalmazása a tanuló régióban.
- Egész életen át tartó tanulás forrásainak kialakítása a régióban.
- Támogató szolgáltatások biztosítása az egész életen át tartó tanulásért.
- A teljesítmény (hatékonyság, képzési minőség) mérése a tanuló régióban.
- A tanuló régió nemzetközi/európai dimenziójának az elősegítése.

A tanuló régió finanszírozása:

A tanuló régiók finanszírozása jellemzően az állami források és a magántőke közös bevonását mutatja, tehát PPP jellegű, ahol a tanuló régiót létrehozók is hozzájárulnak a finanszírozáshoz, az igénybe vevők (elsősorban a nagyvállalkozói kör) számára nyújtott szolgáltatások nem piaci árbevétele is szerepel, valamint közösségi támogatások is hozzájárulnak a működéshez az Európai Szociális Alaphoz benyújtott pályázat útján elnyerhető forrásokból.

További lényeges információk:

A tanuló régióknak már kialakult az európai hálózata. Számunkra kedvező, hogy ebben a közép-európai térségből részt vesz a gráci, illetve az olmtüzi tanuló régió is: mindkettővel partnervárosi, ill. partneregyetemi kapcsolat van.

A német kormány (BMBF) alapvető hozzáállása a tanuló régiókhoz egyben a teljes képzési politikát is meghatározza:

- a régi képzési struktúra szanalása,
- az új tanuló régiókra alapuló képzési struktúrára átállás elősegítése.

A tanuló régióban értelmezett tanulás egyben egész életen át tartó, azaz a tanuló régióban egy adott régió/körzet teljes képzési vertikuma megjelenik a partnerség fejlesztésére épülő tanulási kínálat komplexitásával és szolgálja a versenyképesebb gazdaság emberi erőforrás igényét. Ezzel a tanuló régió modellje az egész életen át tartó tanulás nemzeti stratégiájának megvalósításának eszköze lehet.